

ZAKŁAD SŁUŻBY PREWENCYJNEJ

63

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Łukasz Szwejkowski

PRZESTĘPSTWA Z NIENAWIŚCI
Wybrane zagadnienia

CENTRUM SZKOLENIA POLICJI

Legionowo 2012

Wydawnictwo Centrum Szkolenia Policji w Legionowie
Nakład xxx egz.

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
1. Źródła przestępstw z nienawiści	6
2. Słownik terminologii dotyczącej przestępstw z nienawiści	10
3. Przestępstwa z nienawiści w prawie polskim	12
4. Mowa nienawiści	17
Bibliografia	21

WSTĘP

Przestępstwa z nienawiści – jakie to są przestępstwa? Skąd się biorą? Co to jest mowa nienawiści? Takie i wiele innych pytań możemy zadać, rozmawiając na temat przestępstw z nienawiści.

Przedmiotowe opracowanie jest skierowane do policjantów biorących udział w szkoleniach, które odbywają się w Centrum Szkolenia Policji w Legionowie. Dlaczego dotyczy to każdego funkcjonariusza? Dlatego, że to temat bardzo istotny i dotyczący każdego z nas. Holocaust, czy czystki etniczne w Ruan-dzie to tylko niektóre makabryczne przykłady, gdzie człowiek niszczył drugiego człowieka za pochodzenie, inny kolor skóry, inne wyznanie religijne. Polska Policja uczestniczy w nieustającym procesie globalizacji, której główną cechą jest wielokulturowość, różnorodność.

Turniej piłki nożnej, który odbędzie się w naszym kraju w czerwcu 2012 r. będzie dla nas ważnym sprawdzianem na to, jak jesteśmy przygotowani do przyjęcia kibiców z całego świata. Kultury z wielu krajów splecą się w jedną, międzynarodową. Globalna wioska, w jakiej będą musieli pracować polscy policjanci wskaże na ile jesteśmy tolerancyjni, jak potrafimy reagować w sytuacjach kryzysowych wobec osób innego wyznania czy innego koloru skóry. Również, a przede wszystkim, policjanci stojący na straży prawa są zobowiązani przestrzegać podstawowych wartości, jakimi są poszanowanie godności ludzkiej czy przestrzeganie prawa każdego człowieka. Nikt w naszym kraju nie ma prawa łamać praw człowieka, dyskryminować drugiej osoby oraz popełniać przestępstw z nienawiści.

Przedmiotowa publikacja składa się z czterech rozdziałów, w których autor stara się odpowiedzieć na pytania zadane na wstępie. Oddając w Państwa ręce skrypt, jestem przekonany, że lektura powinna poszerzyć i pogłębić wiedzę na temat przestępstw z nienawiści. Głośno mówiąc na ten temat, podkreślając na każdym kroku powagę tego problemu, jesteśmy w stanie skutecznie stawić czoła temu zjawisku, jak również być formacją, która jest profesjonalna, nacechowana dużymi kompetencjami. Być formacją rozumiejącą problemy każdego człowieka, który przebywa na terenie Polski, bez znaczenia skąd pochodzi, jak wygląda, oraz potrafiącą udzielić pomocy, w odpowiedni sposób przestrzegając polskiego i międzynarodowego prawa.

1. ŹRÓDŁA PRZESTĘPSTW Z NIENAWIŚCI

Przestępstwa z nienawiści to zjawisko złożone, mające w swej definicji wiele składowych, których wspólnym mianownikiem są ofiary często pozbawione pomocy ze strony państwa i społeczeństwa. Przestępstwo z nienawiści to motyw, sprawca, ofiara, czyn. To przestępstwo, które kryje w sobie cechy prowadzące nawet do takich tragedii historycznych jak II wojna światowa i miliony ofiar. Wśród nas coraz więcej jest zachowań, które mogą wyczerpywać znamiona tego zjawiska, a tym samym stanowić załączek nawet terroryzmu, w szczególności tego zdefiniowanego ze względu na założenia doktrynalne i cele ideologiczne¹.

Rozważania i omówienie zjawiska, jakim są przestępstwa z nienawiści chcę rozpocząć od zdefiniowania oraz zdiagnozowania ich podłoża. Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (*Office for Democratic Institutions and Human Rights* – ODIHR) – instytucja OBWE zajmująca się ochroną praw człowieka przestępstwa z nienawiści definiuje je w następujący sposób:

„Każde przestępstwo natury kryminalnej, w tym przestępstwo wymierzone w ludzi i ich mienie, w wyniku którego ofiara, nieruchomość lub inny cel przestępstwa są dobierane ze względu na ich faktyczne bądź domniemane powiązanie lub udzielanie wsparcia grupie wyróżnionej na podstawie cech charakterystycznych wspólnych dla jej członków, takich jak faktyczna lub domniemana: rasa, narodowość lub pochodzenie etniczne, język, kolor skóry, religia, płeć, wiek, niepełnosprawność fizyczna lub psychiczna, orientacja seksualna lub inne podobne cechy”².

Wybitny włoski prawnik Raffaele Garofalo przestępstwa z nienawiści (ang. *hate crimes*) określa jako czyny, gdzie motywacją w ich popełnianiu są pewne cechy ofiary przestępstwa, przynależność ofiary do danej grupy, w stosunku do której sprawca odczuwa niechęć³.

Te dwie definicje wskazują nam na podłoże tego zjawiska, jak i jego złożoność, w którego skład wchodzi stereotypy, uprzedzenia, kategoryzacja społeczeństwa, dyskryminacja, etykietowanie, konformizm, nienawiść. Przesłanki takich zachowań wydają się być słabo widoczne. Jednak ludzka egzystencja przepełniona jest wrogością i przemocą. Po przeanalizowaniu nagłówków codziennej prasy możemy dostrzec ten niepokojący problem. Oto kilka z nich: „Swastyki wymalowane na plakatach przeciwko rasizmowi”, „Uprzedzenia rasowe dzielą miasteczka studenckie”, „Fundamentaliści religijni mordują turystów w Egipcie”, „Intifada w Gazie: setki ludzi giną z rąk żołnierzy izraelskich”, „Tysiące zabitych podczas walk etnicznych w Burundi” i „Podpalenie domów tureckich robotników w Niemczech”⁴.

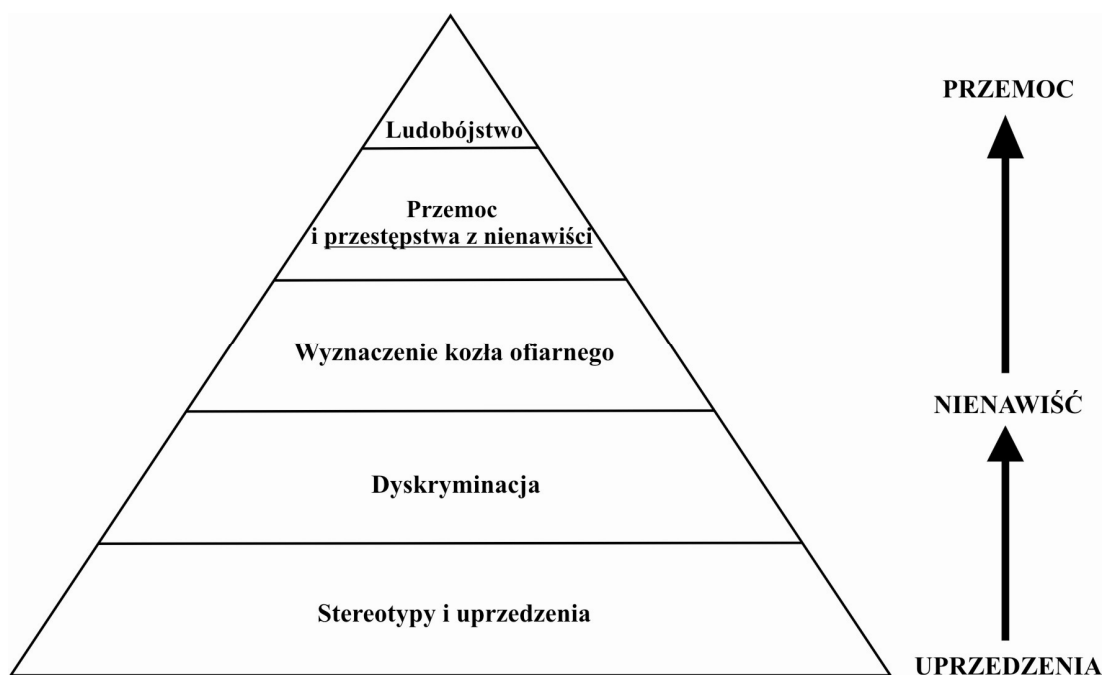
Antagonizmy i napięcia dostrzec możemy na wielu płaszczyznach: na tle rasowym, etnicznym, religijnym. Akceptacja takich zachowań daje podłoże do rozwoju grup, które swoją ideologię budują na nienawiści i okrucieństwie. Wyjściem do dalszych rozważań będzie „piramida nienawiści”, która odzwierciedla drogę od stereotypu do ludobójstwa.

¹ *Konflikty współczesnego świata*, pod red. R. Borkowskiego, Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne, Kraków 2001, s. 119.

² *Przestępstwa z nienawiści hate crimes*, opracowanie przygotowane w ramach projektu „W obliczu zbrodni z nienawiści”, Towarzystwo Interwencji Kryzysowej, Kraków 2007, s. 4.

³ *Przemoc motywowana uprzedzeniami. Przestępstwa z nienawiści*, pod red. A. Lipowskiej-Teutsch, E. Ryłko, Towarzystwo Interwencji Kryzysowej, Kraków 2007, s. 13.

⁴ W.G. Stephan, C.W. Stephan, *Wywieranie wpływu przez grupy. Psychologia relacji*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003, s. 9.

Źródło: *Przemoc motywowana uprzedzeniami. Przesłpstwa z nienawiści*, pod red. A. Lipowskiej-Teutsch, E. Ryłko, Towarzystwo Interwencji Kryzysowej, Kraków 2007, s. 96.

Stereotyp – czym jest, dlaczego się do niego odwołujemy? Definiując w najprostszy sposób – to panująca w danej grupie ustalana opinia oparta nie na sprawdzonych danych, ale na anegdotach i pogłoskach⁵. Stereotypy przekazywane są od jednej osoby do drugiej, z pokolenia na pokolenie, w konkretnej treści języka, poprzez komunikację masową, komunikację interpersonalną, obelgi o charakterze etnicznym i rasowym, język seksistowski, androcentryczny. Stereotyp w mylny i prosty sposób próbuje nam wytłumaczyć złożoność otoczenia poprzez jego upraszczanie. Ułatwia nam poznawanie świata, porządkuje go bez wnikliwej i wyteżonej obserwacji. Dostarcza użytecznych informacji na temat innych, nadaje strukturę tam, gdzie panuje chaos i niewiedza. Mobilizuje i jednoczy ludzi w trakcie kryzysu, dostarczając usprawiedliwień zarówno dla działań, jak i ich braku. Pozwala tworzyć dobre zdanie na swój temat i swojej grupy społecznej, sprawia, że ludzie żywią określone oczekiwania wobec innych grup. Geneza stereotypów to otoczenie społeczne, normy grupowe, język, kategoryzacja społeczna. Stereotypy przyczyniają się do zaostrzania konfliktów społecznych, mogą prowadzić do dyskryminacji. Zjawisko najbardziej jest widoczne, gdy jest negatywne, nadmiernie uogólnione lub fałszywe, w takich przypadkach przyczyniają się do cierpienia ludzi, którzy są błędnie postrzegani, co prowadzi do nieporozumień i konfliktów⁶.

Przykłady stereotypów: pozytywny – np. „Afrykańczycy są muzykalni”, „Większość Włochów jest romantyczna”; negatywny – np. „Afrykańczycy są leniwi”, „Wszyscy Szkoci są skąpi”, „Každy Rom kradnie i żebrze”, „Prawie každy Polak jest złodziejem” itd.⁷

Uprzedzenia – możemy zaliczyć do postaw. Definicja zawiera takie elementy jak: nieelastyczność, irracjonalność, naduogólnianie i niesprawiedliwość⁸. Jedną z najprostszych definicji jest negatywna postawa w stosunku do zdefiniowanej społecznie grupy (wywieranie wpływu przez grupy). Osoba głęboko uprzedzona jest praktycznie niewrażliwa na informację niezgodną z pielęgowanymi przez siebie stereotypami.

⁵ N. Sillamy, *Słownik psychologii*, Wydawnictwo Książnica, Katowice 1994, s. 278.

⁶ W.G. Stephan, C.W. Stephan, *Wywieranie wpływu przez grupy. Psychologia relacji*, s. 16.

⁷ *Służyć i chronić – wskazówki do procesu kształtowania pożądaných postaw i zachowań w toku szkolenia zawodowego podstawowego*, materiały szkoleniowe KGP, 2011 r.

⁸ Tamże, s. 44.

Przyczyn tego zjawiska nie możemy wskazać jednoznacznie. Amerykański psycholog Elliot Aronson wskazuje nam na cztery podstawowe przyczyny:

- ekonomiczna i polityczna walka bądź konflikt,
- przemieszczona agresja,
- potrzeby osobowościowe,
- konformizm w stosunku do istniejących norm społecznych.

Wszystkie te elementy w żaden sposób się nie wykluczają, a nawet mogą ze sobą równocześnie działać. Upředzenia karmią się negatywnymi stereotypami dotyczącymi jednostek lub grup⁹.

Przykład: unikanie zatrudniania Romów z uwagi na opinię, że wszyscy są złodziejami¹⁰.

Definicję upředzeń możemy przedstawić również za pomocą następującego wzoru:

STEREOTYPY + EMOCJE = UPREDZENIA

Kolejną definicję, jaką nam przedstawia piramida nienawiści to pojęcie **dyskryminacji**. Wywodzi się od łacińskiego *disriminatio* (rozdzielanie, rozróżnianie). Oznacza nierówne, a zarazem krzywdzące traktowanie osoby/osób z powodu jej/ich przynależności (także domniemanej) do określonej grupy (demograficznej, społecznej i tym podobnej), które nie ma uzasadnienia ani obiektywnego wytłumaczenia, a jego przyczyną są cechy człowieka, na które zazwyczaj nie ma on wpływu, tak jak na przykład płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, stopień sprawności, orientacja seksualna, wiek czy urodzenie. Dyskryminacja skutkuje tym, iż określone grupy bądź jednostki są pozbawione dostępu do dóbr i wartości cenionych społecznie. Dyskryminacja może być rezultatem nieprzychylnego nastawienia, stereotypów lub upředzeń wobec określonych grup.

Dyskryminację możemy podzielić na dyskryminację **bezpośrednią** i **pośrednią**. Przykładem **dyskryminacji bezpośredniej** może być odmowa wpuszczenia do dyskoteki czy restauracji osób o określonym pochodzeniu etnicznym lub kolorze skóry, wypłata pracownikowi mniejszego wynagrodzenia za tą samą pracę, gdzie pracodawca kieruje się takimi samymi przesłankami, jak w przykładzie wejścia do dyskoteki/restauracji. Ilustracją zjawiska dyskryminacji bardziej związanej z Europą Zachodnią jest odmowa wynajęcia mieszkania z przyczyn pochodzenia czy religii. **Dyskryminacja pośrednia**, czyli „ukryta” to forma, którą można zilustrować w następujący sposób: osoby pochodzenia romskiego nie przyjmuje się do elitarnego klubu golfowego ze względu na brak karty członkowskiej tego stowarzyszenia, choć nieposiadanie takiej karty nie musi być niczym złym. Dalej analizując ten przypadek, dochodzimy do wniosku, iż Rom nie ma możliwości nabycia takiej karty ze względu na swoje pochodzenie etniczne¹¹.

Kryterium lub praktyka, która pozornie dla wszystkich powoduje takie same skutki, niektóre osoby lub grupy stawiają jednak w gorszej sytuacji, chyba że takie postanowienie, kryterium lub praktyka są usprawiedliwione słusznym celem, a także środki do osiągnięcia takiego celu są właściwe i konieczne. W tej sytuacji nie dostrzegamy takiej konieczności. Najważniejszym składnikiem dyskryminacji jest władza (zależność). Jedna osoba może decydować o tym, czy druga osoba będzie miała dostęp do zasobów czy usług: pracy, szkolenia, awansu zawodowego, wypowiedzenia własnego zdania.

⁹ E. Aronson, *Człowiek istota społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 280.

¹⁰ *Służyć i chronić – wskazówki do procesu kształtowania pożądaných postaw i zachowań w toku szkolenia zawodowego podstawowego*, materiały szkoleniowe KGP, 2011 r.

¹¹ *Równość kobiet i mężczyzn na rynku pracy*, materiał szkoleniowy dla studentek i studentów Collegium Civitas, Firma szkoleniowa Manthey, Warszawa 2011.

Wzór na dyskryminację to:
WŁADZA + UPRZEDZENIA = DYSKRYMINACJA¹²

Ostatni szczebel drabiny poprzedzający przestępstwa z nienawiści i następne podłoże tego zjawiska to „**wyznaczanie kozła ofiarnego**”. Zjawisko to swoje korzenie posiada w starożytnym Izraelu. Związane jest ono z pewnym obyczajem praktykowanym w dniach pokuty przez Izraelitów: duchowny kładł dłonie na głowie kozła, recytując jednocześnie grzechy ludu. Rytuał przenosił złe uczynki z ludzi na zwierzę. Kozła wypędzano na pustynię, a wraz z nim grzechy ludzi. Zwierzę nazywano „kozłem ofiarnym”. Obecne czasy takim pojęciem definiują kogoś niewinnego, względnie bezsilnego, kogo obarcza się odpowiedzialnością za coś, co nie jest jego winą. Jednak ta osoba nie ma szans uciec na pustynię, napotyka najczęściej na okrucieństwo, a nawet śmierć. Historia pokazuje nam, iż Niemcy faszystowskie znalazły takiego „kozła ofiarnego”. Byli nim Żydzi – wiele milionów ofiar, a także Murzyni na południu rolniczych Stanów Zjednoczonych. Analizując to zjawisko, sięgamy do historii. Jednak w obecnych czasach znajdziemy wiele tragicznych przykładów tego zjawiska, takich jak skrajny nacjonalizm na Bałkanach, który nienawiścią objął cały region, szczególnie Bośnię¹³.

Wskazanie przyczyn przestępstw z nienawiści daje nam szansę na rozpoznanie symptomów, które mogą prowadzić do ludzkiej krzywdy. Nawet najdrobniejsze przesłanki nie powinny być bagatelizowane, a traktowane bardzo poważnie.

¹² *Służyć i chronić – wskazówki do procesu kształtowania pożądanych postaw i zachowań w toku szkolenia zawodowego podstawowego, materiały szkoleniowe KGP, 2011 r.*

¹³ E. Aronson, *Człowiek istota społeczna*, s. 310–312.

2. SŁOWNIK TERMINOLOGII DOTYCZĄCEJ PRZESTĘPSTW Z NIENAWIŚCI

Ableism (handicapizm) – słowo oznaczające uprzedzenia i dyskryminację wobec osób niepełnosprawnych. Skutkiem handicapizmu jest odczuwanie przez nich poczucia wykluczenia ze społeczeństwa.

Ageizm – dyskryminacja ze względu na wiek. Najczęściej, choć nie zawsze, dotyczy problemów na rynku pracy (tak z jej znalezieniem, jak i utrzymaniem). Widoczny jest także w lekceważącym traktowaniu osób starszych, często postrzeganych jako niepotrzebne oraz braku oferty rozrywkowej i rekreacyjnej. Gdy dyskryminacja odnosi się do ludzi młodych nazywana jest adultyzmem.

Adultyzm – rodzaj dyskryminacji ze względu na wiek, od ageizmu różni się tym, że skierowana jest przeciwko ludziom młodym – dorosłym, nastolatkom, a nawet dzieciom.

Antyarabizm – jest to uprzedzenie w stosunku do ludów z krajów arabskich i ludzi pochodzenia arabskiego, niekiedy przejawiany nietolerancją i agresją. Wiąże się on z ograniczeniem wpływu Arabów w krajach europejskich i zahamowaniem przyływu ludności arabskiej do Europy. Narodowodemokratyczna Partia Niemiec jawnie ogłosiła chęć wypędzenia ludności arabskiej z ziem niemieckich.

Antysemityzm – uprzedzenie, wrogość w stosunku do Żydów, głównie z pobudek politycznych i religijnych.

Antyślawizm nazywany także niekiedy **Ślawofobią** – forma rasizmu i ksenofobii, przejawiająca się negatywnym nastawieniem wobec Słowian i przyjmująca formę zachowań dyskryminacyjnych.

Apartheid – segregacja rasowa (łac. „oddzielenie”); sformalizowana i zinstytucjonalizowana dyskryminacja oparta na kryterium rasy, której cechą charakterystyczną jest oddzielenie jednej rasy od drugiej. Separacja może mieć charakter geograficzny, ale zazwyczaj była stosowana poprzez świadczenie usług za pomocą oddzielnych instytucji, jak szkoły czy transport publiczny.

Efebofobia – jest definiowana jako irracjonalny lęk przed osobami młodocianymi oraz uprzedzenie względem nastolatków.

Emancypacja – określenie zazwyczaj pojawiające się w krytycznej myśli społecznej, w tym w marksizmie, w odniesieniu do procesu wyzwolenia grup uciskanych czy dyskryminowanych. W odniesieniu do kobiet oznacza ich wyzwolenie się od zniewolenia, krzywdzących norm społecznych oraz stereotypów, przemocy i innych zjawisk.

Feminizm (łac. *femina* – kobieta) – ruch społeczno-polityczny, historycznie związany z walką o osobiste, obywatelskie i wyborcze prawa kobiet (od końca XIX w.). Dziś wskazuje na dyskryminację kobiet z powodu ich płci w różnych sferach życia i dąży do zmiany tej sytuacji – nie tylko do równouprawnienia, ale i uwłasnowolnienia kobiet (*empowerment*).

Gender – płeć społeczno-kulturowa. Dotyczy cech nabytych, a nie biologicznych (ang. *sex*); jest zespołem atrybutów, postaw, ról społecznych i zachowań, przypisywanych mężczyźnie lub kobiecie przez szeroko rozumianą kulturę.

Gender mainstreaming – włączanie problematyki płci do głównego nurtu polityki. Oznacza systematyczne śledzenie obecności kwestii równościowych w procesie planowania i realizacji wszystkich decyzji Wspólnot Europejskich oraz podczas oceny ich efektów. Wszystkie proponowane zmiany prawne, programy i decyzje Unii Europejskiej, nawet w odległych od kwestii równości dziedzinach, muszą być weryfikowane pod względem tego, czy zapewniają równy dostęp, a nawet więcej – równy udział obu płci.

Grupy nienawiści – to zorganizowane grupy promujące postawy obraźliwe, a nawet popełnianie aktów przemocy względem osób należących do określonej grupy rasowej, etnicznej, wyznaniowej lub innej grupy społecznej.

Homofobia – nieracjonalna niechęć lub nienawiść do homoseksualizmu i homoseksualistów, ich stylu życia, kultury lub generalnie niechęć do ludzi o innej niż heteroseksualna orientacji seksualnej.

Islamofobia – antyspołeczne uprzedzenie i dyskryminacja w stosunku do islamu i muzułmanów powodowana strachem lub negatywnymi przekonaniem i stereotypami. Pojęcie odnosi się do wszelkich przejawów dyskryminacji i rozpowszechniania nienawiści. Islamofobia może przybrać formę rasizmu.

Klasizm – uprzedzenia lub dyskryminacja związana z przynależnością do klasy/warstwy społeczno-ekonomicznej, np.: uznawanie osób uczęszczających do prywatnych szkół za elitę, a osób uczęszczających do publicznych szkół za gorzej wykształcone; hołdowanie przekonaniu o tym, że jakiś związek małżeński jest mezaliansem (małżeństwem między osobami pochodzącymi z różnych warstw/klas społecznych) i przekonanie, że to jest „niestosowne”.

Ksenofobia – niechętny lub wrogi stosunek do cudzoziemców i cudzoziemszczyzny. Ksenofobia jest odczuciem lub percepcją opartą na społecznych konstrukcjach i ideach, a nie na racjonalnych przesłankach czy obiektywnych faktach. Ksenofobiczne postrzeganie świata redukuje złożone zjawiska społeczne i kulturowe do uproszczonych, czarno-białych scenariuszy.

Mizoginia lub mizoginizm – nienawiść albo silne uprzedzenie w stosunku do płci żeńskiej. Często bywa też przyrównywany do antykobiecego seksizmu lub mizoandryzmu. Generalnie jest uważany za stosunek mężczyzny wobec kobiet, ale niewykluczona jest sytuacja, w której również kobieta może cechować się postawą mizoginistyczną.

Rasizm – pogląd oparty na tezie o nierówności biologicznej, społecznej i intelektualnej ras ludzkich, łączący się zwykle z wiarą we wrodzoną wyższość określonej rasy, często uznający jej prawo do panowania nad innymi, stanowiący podstawę ideologii nazizmu, apartheidu.

Romofobia – dyskryminacja i niechęć w stosunku do Romów wiążąca się z okazywaniem wobec nich postaw i zachowań antyspołecznych.

Seksizm – negatywne, wrogie przekonania i postawy wobec jakiejś osoby, żywienie do niej uprzedzeń i dyskryminowanie jej z powodu płci – w kulturze patriarchalnej odnosi się najczęściej do kobiet.

Zbrodnie nienawiści (ang. *hate crimes*) – prześladowania, akty fizycznej przemocy, pobicia, gwałty i zabójstwa ze względu na rasę, wyznanie, narodowość, orientację seksualną, pochodzenie, płeć, niepełnosprawność i inne.

Zagrożenie stereotypem – sytuacja, w której negatywne oczekiwania dotyczące zdolności i możliwości (wynikające ze stereotypowych wyobrażeń na temat zdolności danej grupy w konkretnej dziedzinie) wywołują u osoby napiętnowanej obawę, że może wypaść słabo i potwierdzić niekorzystny stereotyp.

Źródła: *Uniwersalny Słownik Języka Polskiego*, pod red. prof. S. Dubisza, PWN, Warszawa 2003.
<http://www.siecrownosci.gov.pl/sloownik-pojec/>.

3. PRZESTĘPSTWA Z NIENAWIŚCI W PRAWIE POLSKIM

KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Art. 13

Zakazane jest istnienie partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszyzmu i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa.

Art. 30

Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

Art. 32

1. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne.
2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny.

Art. 35

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury.
2. Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej.

KODEKS KARNY

Art. 118

- § 1. Kto, w celu wyniszczenia w całości albo w części grupy narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub grupy o określonym światopoglądzie, dopuszcza się zabójstwa albo powoduje ciężki uszczerbek na zdrowiu osoby należącej do takiej grupy, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 12, karze 25 lat pozbawienia wolności albo karze dożywotniego pozbawienia wolności.
- § 2. Kto, w celu określonym w § 1, stwarza dla osób należących do takiej grupy warunki życia grożące jej biologicznym wyniszczeniem, stosuje środki mające służyć do wstrzymania urodzeń w obrębie grupy lub przymusowo odbiera dzieci osobom do niej należącym, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 5 albo karze 25 lat pozbawienia wolności.
- § 3. Kto czyni przygotowania do przestępstwa określonego w § 1 lub 2, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3.

Art. 119

- § 1. Kto stosuje przemoc lub groźbę bezprawną wobec grupy osób lub poszczególnej osoby z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub z powodu jej bezwyznaniowości, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.
- § 2. Uchylony

Art. 194

Kto ogranicza człowieka w przysługujących mu prawach ze względu na jego przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Art. 195

- § 1. Kto złośliwie przeszkadza publicznemu wykonywaniu aktu religijnego kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.
- § 2. Tej samej karze podlega, kto złośliwie przeszkadza pogrzebowi, uroczystościom lub obrzędom żałobnym.

Art. 196

Kto obraża uczucia religijne innych osób, znieważając publicznie przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Art. 256

- § 1. Kto publicznie propaguje faszystowski lub inny totalitarny ustrój państwa lub nawołuje do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.
- § 2. Tej samej karze podlega, kto w celu rozpowszechniania produkuje, utrwala lub sprowadza, nabywa, przechowuje, posiada, prezentuje, przewozi lub przesyła druk, nagranie lub inny przedmiot, zawierające treść określoną w § 1 albo będące nośnikiem symboliki faszystowskiej, komunistycznej lub innej totalitarnej.
- § 3. Nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego określonego w § 2, jeżeli dopuścił się tego czynu w ramach działalności artystycznej, edukacyjnej, kolekcjonerskiej lub naukowej.
- § 4. W razie skazania za przestępstwo określone w § 2 sąd orzeka przepadek przedmiotów, o których mowa w § 2, chociażby nie stanowiły własności sprawcy.

Art. 257

Kto publicznie znieważa grupę ludności albo poszczególną osobę z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości lub z takich powodów narusza nietykalność cielesną innej osoby, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

Ponadto Kodeks karny zawiera inne przepisy, które przy uwzględnieniu treści art. 53 § 2 kk. stanowią podstawę kwalifikacji czynów na tle nienawiści tj. art. 148, 212, 216, 254, 258, 260, 262.

Art. 148

- § 1. Kto zabija człowieka, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 8, karze 25 lat pozbawienia wolności albo karze dożywotniego pozbawienia wolności.
- § 2. Kto zabija człowieka: ze szczególnym okrucieństwem, w związku z wzięciem zakładnika, zgwałceniem albo rozbojem, w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie, z użyciem broni palnej lub materiałów wybuchowych, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 12, karze 25 lat pozbawienia wolności albo karze dożywotniego pozbawienia wolności.
- § 3. Karze określonej w § 2 podlega, kto jednym czynem zabija więcej niż jedną osobę lub był wcześniej prawomocnie skazany za zabójstwo oraz sprawca zabójstwa funkcjonariusza publicznego popełnio-

nego podczas lub w związku z pełnieniem przez niego obowiązków służbowych związanych z ochroną bezpieczeństwa ludzi lub ochroną bezpieczeństwa lub porządku publicznego.

- § 4. Kto zabija człowieka pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

Art. 212

- § 1. Kto pomawia inną osobę, grupę osób, instytucję, osobę prawną lub jednostkę organizacyjną nie mającą osobowości prawnej o takie postępowanie lub właściwości, które mogą poniżyć ją w opinii publicznej lub narazić na utratę zaufania potrzebnego dla danego stanowiska, zawodu lub rodzaju działalności, podlega grzywnie, karze ograniczenia albo pozbawienia wolności do roku.
- § 2. Jeżeli sprawca dopuszcza się czynu określonego w § 1 za pomocą środków masowego komunikowania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.
- § 3. W razie skazania za przestępstwo określone w § 1 lub 2 sąd może orzec nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego, Polskiego Czerwonego Krzyża albo na inny cel społeczny wskazany przez pokrzywdzonego.
- § 4. Ściganie przestępstwa określonego w § 1 lub 2 odbywa się z oskarżenia prywatnego.

Art. 216

- § 1. Kto znieważa inną osobę w jej obecności albo choćby pod jej nieobecność, lecz publicznie lub w zamiarze, aby zniewaga do osoby tej dotarła, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności.
- § 2. Kto znieważa inną osobę za pomocą środków masowego komunikowania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.
- § 3. Jeżeli zniewagę wywołało wyzywające zachowanie się pokrzywdzonego albo jeżeli pokrzywdzony odpowiedział naruszeniem nietykalności cielesnej lub zniewagą wzajemną, sąd może odstąpić od wymierzenia kary.
- § 4. W razie skazania za przestępstwo określone w § 2 sąd może orzec nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego, Polskiego Czerwonego Krzyża albo na inny cel społeczny wskazany przez pokrzywdzonego.
- § 5. Ściganie odbywa się z oskarżenia prywatnego.

Art. 254

- § 1. Kto bierze czynny udział w zbiegowisku wiedząc, że jego uczestnicy wspólnymi siłami dopuszczają się gwałtownego zamachu na osobę lub mienie, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.
- § 2. Jeżeli następstwem gwałtownego zamachu jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu, uczestnik zbiegowiska określony w § 1, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Art. 258

- § 1. Kto bierze udział w zorganizowanej grupie albo związku mających na celu popełnienie przestępstwa lub przestępstwa skarbowego, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.
- § 2. Jeżeli grupa albo związek określone w § 1 mają charakter zbrojny albo mają na celu popełnienie przestępstwa o charakterze terrorystycznym, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.
- § 3. Kto grupę albo związek określone w § 1 w tym mające charakter zbrojny zakłada lub taką grupą albo związkiem kieruje, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.
- § 4. Kto grupę albo związek mające na celu popełnienie przestępstwa o charakterze terrorystycznym zakłada lub taką grupą lub związkiem kieruje, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3.

Art. 260

Kto przemocą lub groźbą bezprawną udaremnia przeprowadzenie odbywanego zgodnie z prawem zebrania, zgromadzenia lub pochodu albo takie zebranie, zgromadzenie lub pochód rozprasza, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Art. 262

- § 1. Kto znieważa zwłoki, prochy ludzkie lub miejsce spoczynku zmarłego, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.
- § 2. Kto ograbia zwłoki, grób lub inne miejsce spoczynku zmarłego, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

USTAWA Z DNIA 18 GRUDNIA 1998 R. O INSTYTUCIE PAMIĘCI NARODOWEJ – KOMISJI ŚCIGANIA ZBRODNI PRZECIWKO NARODOWI POLSKIEMU

Art. 1

Ustawa reguluje:

- 1) ewidencjonowanie, gromadzenie, przechowywanie, opracowywanie, zabezpieczenie, udostępnianie i publikowanie dokumentów organów bezpieczeństwa państwa, wytworzonych oraz gromadzonych od dnia 22 lipca 1944 r. do dnia 31 lipca 1990 r., a także organów bezpieczeństwa Trzeciej Rzeszy Niemieckiej i Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, dotyczących:
- a) popełnionych na osobach narodowości polskiej lub obywatelach polskich innych narodowości w okresie od dnia 1 września 1939 r. do dnia 31 lipca 1990 r.:
 - zbrodni nazistowskich,
 - zbrodni komunistycznych,
 - innych przestępstw stanowiących zbrodnie przeciwko pokojowi, ludzkości lub zbrodnie wojenne,
 - b) innych represji z motywów politycznych, jakich dopuścili się funkcjonariusze polskich organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości albo osoby działające na ich zlecenie, a ujawnionych w treści orzeczeń zapadłych na podstawie ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz. U. Nr 34, poz. 149, z późn. zm.),
 - c) działalności organów bezpieczeństwa państwa, o których mowa w art. 5 (wymienione organy bezpieczeństwa).

Art. 55

Kto publicznie i wbrew faktom zaprzecza zbrodniom, o których mowa w art. 1 pkt 1, podlega grzywnie lub karze pozbawienia wolności do lat 3. Wyrok podawany jest do publicznej wiadomości.

KODEKS CYWILNY

Art. 24

- § 1. Ten, czyje dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne. W razie dokonanego naruszenia może on także żądać, ażeby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, w szczególności ażeby złożyła oświadczenie odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie. Na zasadach przewidzianych w kodeksie może on również żądać zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny.

- § 2. Jeżeli wskutek naruszenia dobra osobistego została wyrządzona szkoda majątkowa, poszkodowany może żądać jej naprawienia na zasadach ogólnych.
- § 3. Przepisy powyższe nie uchybiają uprawnieniom przewidzianym w innych przepisach, w szczególności w prawie autorskim oraz w prawie wynalazczym.

Art. 415

Kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia.

Art. 444

- § 1. W razie uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia naprawienie szkody obejmuje wszelkie wyniki z tego powodu koszty. Na żądanie poszkodowanego zobowiązany do naprawienia szkody powinien wyłożyć z góry sumę potrzebną na koszty leczenia, a jeżeli poszkodowany stał się inwalidą, także sumę potrzebną na koszty przygotowania do innego zawodu.
- § 2. Jeżeli poszkodowany utracił całkowicie lub częściowo zdolność do pracy zarobkowej albo jeżeli zwiększyły się jego potrzeby lub zmniejszyły widoki powodzenia na przyszłość, może on żądać od zobowiązanego do naprawienia szkody odpowiedniej renty.
- § 3. Jeżeli w chwili wydania wyroku szkody nie da się dokładnie ustalić, poszkodowanemu może być przyznana renta tymczasowa.

Art. 445

- § 1. W wypadkach przewidzianych w artykule poprzedzającym sąd może przyznać poszkodowanemu odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę.
- § 2. Przepis powyższy stosuje się również w wypadku pozbawienia wolności oraz w wypadku skłonienia za pomocą podstępów, gwałtu lub nadużycia stosunku zależności do poddania się czynowi nierządному.
- § 3. Roszczenie o zadośćuczynienie przechodzi na spadkobierców tylko wtedy, gdy zostało uznane na piśmie albo gdy powództwo zostało wytoczone za życia poszkodowanego.

KODEKS PRACY

Dział pierwszy – Przepisy ogólne, rozdział II a – Równe traktowanie w zatrudnieniu.

USTAWA Z DNIA 6 STYCZNIA 2005 R. O MNIEJSZOŚCIACH NARODOWYCH I ETNICZNYCH ORAZ O JĘZYKU REGIONALNYM

Art. 6

1. Zabrania się dyskryminacji wynikającej z przynależności do mniejszości.
2. Organy władzy publicznej są obowiązane podejmować odpowiednie środki w celu:
 - 1) popierania pełnej i rzeczywistej równości w sferze życia ekonomicznego, społecznego, politycznego i kulturalnego pomiędzy osobami należącymi do mniejszości, a osobami należącymi do większości;
 - 2) ochrony osób, które są obiektem dyskryminacji, wrogości lub przemocy, będących skutkiem ich przynależności do mniejszości;
 - 3) umacniania dialogu międzykulturowego.

4. MOWA NIENAWIŚCI

Pojęcie **mowa nienawiści** (ang. *hate speech*) jest kategorią pozaprawną, nieposiadającą legalnej definicji, szeroko używaną na potrzeby identyfikacji m.in. treści rasistowskich, antysemickich i ksenofobicznych. Komitet Ministrów Rady Europy zdefiniował mowę nienawiści w załączniku do Rekomendacji nr (97) 20 jako: *każdą formę wypowiedzi, która rozpowszechnia, podżega, propaguje lub usprawiedliwia nienawiść rasową, ksenofobię, antysemityzm lub inne formy nienawiści oparte na nietolerancji, włączając w to nietolerancję wyrażaną w formie agresywnego nacjonalizmu lub etnocentryzmu, dyskryminacji lub wrogości wobec mniejszości, migrantów, lub osób wywodzących się ze społeczności imigrantów.*

Należy również zwrócić uwagę na definicję sformułowaną przez ekspertów (S. Kowalskiego i M. Tulli) Stowarzyszenia „Otwarta Rzeczpospolita”, które opracowało pierwszy w Polsce raport o mowie nienawiści. Pojęcie to obejmuje: *wypowiedzi i wizerunki łączące, wyszydzające i poniżające grupy i jednostki z powodów całkowicie lub po części od nich niezależnych takich jak cechy rasowe i etniczne, płeć, preferencje seksualne czy kalectwo, a także przynależność do innych naturalnych grup społecznych. Grupy naturalne to takie, których się nie wybiera, udział w jednych determinowany jest biologicznie (płeć, kolor skóry), w innych (przynależność etniczna, religia, język), społecznie¹⁴.*

Cechy mowy nienawiści:

- werbalizm (bełkot językowy),
- używanie wyrażeń wartościujących, zwłaszcza pejoratywnych – obraźliwych, kolokwialnych lub wulgarnych, tzw. agresja werbalna,
- dogmatyczność i apodyktyczność, ślepe przywiązanie do głoszonych przekonań,
- nieuzasadnione uogólnianie, traktowanie jednostkowych przypadków jak regułę,
- manipulacja faktami, pomijanie faktów przeczących postulowanym tezom¹⁵.

Poniżej, autor opracowania podjął próbę scharakteryzowania najczęściej stosowanych symboli i znaków liczbowych zawierających treści związane z przemocą, szeroko pojętą dyskryminacją, zachowaniami agresywnymi. Przedmiotowe symbole wywołują szereg emocji o różnym zabarwieniu. Niektóre z nich promują nienawiść i złość, inne wyrażają wzajemną wrogość i niechęć, a także skutkują wywołaniem u odbiorców strachu i poczucia realnego zagrożenia.

Oto charakterystyka wybranych symboli o treści rasistowskiej, które jednocześnie nie stanowią katalogu zamkniętego.

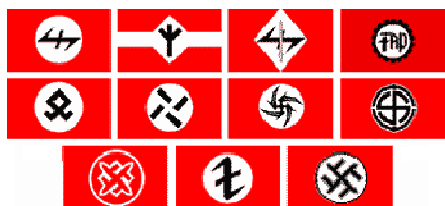
KOŁOMIR – „KRZYŻ CELTYCKI” – symbol „White Power”, w Niemczech stanowi symbol zakazanego **Narodowosocjalistycznego Ruchu Niemiec/Partii Pracy**, popularny jako międzynarodowy symbol rasizmu zwłaszcza wśród skinheadów.

¹⁴ A. Gliszczyńska, K. Sękowska-Kozłowska, R. Wieruszewski, *Monitorowanie treści rasistowskich, ksenofobicznych i antysemickich w polskiej prasie i publikacjach – cz. II*, Raport przygotowany na zlecenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji przez Poznańskie Centrum Praw Człowieka Instytutu Nauk Prawnych PAN, Poznań 2008.

¹⁵ *Przestępstwa z nienawiści. Materiał pomocniczy dla trenera*, KGP, MSWiA, Warszawa 2010.

SWASTYKA – symbol hitlerowskiej partii **NSDAP**, w użyciu jest również w kilku odmianach.

Różne wersje **FLAG NEONAZYSTOWSKICH**

FLAGA KONFEDERACJI STANÓW POŁUDNIOWYCH – symbol zwolenników niewolnictwa za czasów wojny domowej w USA. Używana m.in. przez **Ku Klux Klan**.

KRZYŻ KU KLUX KLAN (KKK) – dzisiaj symbol międzynarodowej (kiedyś amerykańskiej) organizacji rasistowskiej, antysemickiej i antykatolickiej.

Tzw. „**RUNA SIG**” – przed 1945 r. znak nazistowskiej **Niemieckiej Młodzieży Narodowej**, podwójna stanowiła symbol **SS**.

Tzw. „**SS-TOTENKOPF**” – charakterystyczna czaszka z pieszczelami – obecnie symbol **Combat 18**, międzynarodowej neohitlerowskiej organizacji terrorystycznej. Często spotykana na polskich stadionach. Wcześniej wzór wykorzystywany przez **SS**.

Tzw. „**WILCZY HAK**” – symbol powojennej nazistowskiej organizacji terrorystycznej **Werwolf** oraz pancernych dywizji **SS**.

TRYSTYKA – znak rasistowski wykorzystywany m.in. przez **Ku Klux Klan**. Istnieją również inne wersje znaku

Inne wersje **TRYSTYKI**

„**WRONA**” lub „**GAPA**” – **SYMBOL NSDAP** – symbol nazistowski.

„**RUNA ODALA**” – symbol **Hitlerjugend** i powojennej organizacji neonazistowskiej **Wiking Jugend** (zakazanej).

„**RUNA TYR**” (Tyr był germańskim bogiem wojny) – wykorzystywana jako symbol **SA** (Oddziały Szturmowe NSDAP) oraz wewnętrzne odznaczenie **Hitlerjugend**.

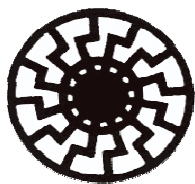
„**RUNA ŻYCIA**” („**krwi i ziemi**”) – symbol ruchów neonazistowskich.

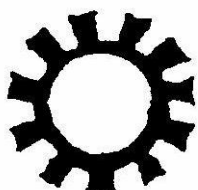
„**RUNA ŚMIERCI**” – symbol ruchów rasistowskich, antysemitycznych oraz neonazistowskich.

„**BIAŁA PIĘŚĆ**” lub „**PIĘŚĆ WHITE POWER**” (tłum. biała siła) – symbol zaciśniętej pięści umieszczonej w wieńcu lub na tarczy z utraconym rogiem. Jest to jeden z rasistowskich symboli *białej siły*, stosowany przez międzynarodowy ruch rasistowski, a w czasie II wojny światowej używany przez **Waffen-SS**.

„**CZARNE SŁOŃCE**” – symbol używany przez jeden z oddziałów **Waffen-SS** oraz przez współczesnych neonazistów.

„**KOŁO ZĘBATE**” – przed 1945 r. symbol **Niemieckiego Frontu Pracy**, jeden z symboli narodowego socjalizmu.

Symbol **Światowego Kościoła Twórcy** (znanego też jako **Kościół Twórcy**) – rasi- stowskiej organizacji pseudoreligijnej z USA. W Polsce występującej od 2001 r.

„**BLOOD & HONOUR**” (tłum. „krew i honor”) – hasło ze sloganu **Waffen-SS**. Obecnie nazwa organizacji neonazistowskiej.

„**FALANGA**”, „**RĘKA Z MIECZEM**” – symbol **ONR „Falanga”**, przedwojennej organizacji faszystowskiej, a współcześnie **Narodowego Odrodzenia Polski**, powszechnie uznanego za neofaszystowskie.

„**TOPORZEL**” – symbol przedwojennej faszystowskiej organizacji neopogańskiej **Zadru- ga**. Obecnie używany przez nacjonalistycznych neopogan.

SYMBOLIKA LITER

KKK = **Ku Klux Klan** – amerykańska organizacja rasistowska, antysemicka i antykatolicka, znana z okrucieństwa.

WP = „**White Power**” (tłum. „biała siła”) – hasło Ku Klux Klanu i rasistowskich skinheadów.

NOP = **Narodowe Odrodzenie Polski** – organizacja powszechnie uważana za neofaszystowską.

ONR = **Obóz Narodowo-Radykalny** – przedwojenna organizacja faszystująca, nadal aktywna.

NF = **Nazi Front, National Front** – organizacje faszystowskie.

NaRa = **narodowy radykalizm** – radykalny nurt w ruchu rasistowskich skinheadów.

NR = **narodowa rewolucja** lub **narodowy radykalizm**.

BH = **Blood & Honour** (tłum. „krew i honor”) – nazwa organizacji rasistowskiej.

NS = **narodowy socjalizm** – doktryna polityczna Adolfa Hitlera.

SYMBOLIKA LICZB

18 = (1. i 8. litera alfabetu – **AH**) oznacza **Adolf Hitler**, symbol stosowany np. przez **Combat 18** – mię- dzynarodową terrorystyczną organizację neohitlerowską, działającą także w Polsce.

28 = (2. i 8. litera alfabetu – **BH**) „**Blood & Honour**” (tłum. „krew i honor”) – hasło neonazistowskie. Także nazwa organizacji rasistowskiej.

88 = (8. i 8. litera alfabetu – **HH**) „**Heil Hitler**” (np. w nazwie wrocławskiej grupy rasistowskiej **Konkwista 88**).

14 = czternaście słów – hasło rasistowskich terrorystów z amerykańskiej grupy **The Order** (tłum. *porządek*).

Źródło: http://www.adl.org/hate_symbols/default_graphics.asp.

Przestępstwa z nienawiści. Materiał pomocniczy dla trenera, KGP, MSWiA, Warszawa 2010.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Aronson E., *Człowiek istota społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Gliszczyńska A., Sękowska-Kozłowska K., Wieruszewski R., *Monitorowanie treści rasistowskich, ksenofobicznych i antysemickich w polskiej prasie i publikacjach – cz. II*, Raport przygotowany na zlecenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji przez Poznańskie Centrum Praw Człowieka Instytutu Nauk Prawnych PAN, Poznań 2008.
- Konflikty współczesnego świata*, pod red. R. Borkowskiego, Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne, Kraków 2001.
- Przestępczość stadionowa. Etiologia. Fenomenologia. Przeciwdziałanie zjawisku*, pod red. W. Pływaczewskiego, J. Kudrelka, Szczytno 2010.
- Sillamy N., *Słownik psychologii*, Wydawnictwo Książnica, Katowice 1994.
- Stephan W.G., Stephan C.W., *Wywieranie wpływu przez grupy. Psychologia relacji*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.
- Tulli M., Kowalski S., *Zamiast procesu. Raport o mowie nienawiści*, WAB, Warszawa 2003.
- Uniwersalny Słownik Języka Polskiego*, pod red. prof. S. Dubisza, PWN, Warszawa 2003.

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, z późn. zm).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz. U. z 1998 r. Nr 21, poz. 94, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz. U. z 2007 r. Nr 63, poz. 424).
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U. Nr 62, poz. 550, z późn. zm.).

Materiały szkoleniowe

- Równość kobiet i mężczyzn na rynku pracy*, materiał szkoleniowy dla studentek i studentów Collegium Civitas, Firma szkoleniowa Manthey, Warszawa 2011.
- Przemoc motywowana uprzedzeniami. Przepęstwa z nienawiści*, pod red. A. Lipowskiej-Teutsch, E. Ryłko, Towarzystwo Interwencji Kryzysowej, Kraków 2007.
- Przepęstwa z nienawiści hate crimes*, opracowanie przygotowane w ramach projektu „W obliczu zbrodni z nienawiści”, Towarzystwo Interwencji Kryzysowej, Kraków 2007.
- Przepęstwa z nienawiści. Materiał pomocniczy dla trenera*, KGP, MSWiA, Warszawa 2010.
- Służyć i chronić – wskazówki do procesu kształtowania pożądanых postaw i zachowań w toku szkolenia zawodowego podstawowego*, materiały szkoleniowe KGP, 2011 r.

Artykuły prasowe

- Kowalski M., *Kim jest dla Ciebie Hitler?*, „Gazeta Wyborcza”, 5-6 listopada 2008, nr 258.
- Łaskiewicz K., *Zachowania zbiorowe w tłumie, jako czynniki wpływające na wzbudzenie agresji i zachowań nietolerancyjnych oraz popełnianie przestępstw z nienawiści*, „Przegląd prewencyjny” 2011, nr 3, Szkoła Policji w Słupsku.

INTERNET

<http://www.adl.org/>

<http://www.lex.pl/>

<http://www.nigdywiecej.pl>

<http://www.pzpn.pl>

<http://www.siecrownosci.gov.pl/>

<http://www.encyklopedia.pwn.pl>